

ÜNSİYYƏT AMİLİ ELİTAR VƏ KÜTLƏVİ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Məhsəti CƏFƏROVA,

AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun dissertantı,

mehseti.ceferova@inbox.ru

AÇAR SÖZLƏR: *ünsiyyət, elitar mədəniyyət, kütləvi mədəniyyət, idraki inkişaf, mətbuat, kino, teatr, musiqi, təsviri sənət, muzey, internet.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *общение, элитарная культура, массовая культура, когнитивное развитие, пресса, кино, театр, музыка, изобразительное искусство, музей, интернет.*

KEY WORDS: *communication, elite culture, mass culture, cognitive development, press, cinema, theater, music, fine arts, museum, internet.*

Giriş

Mədəniyyətlərin meydana gəlməsində və inkişaf etməsində ünsiyyətin rolu böyükdür. Ümumiyyətlə, insanın hərtərəfli fəaliyyəti bilavasitə ünsiyyətə ehtiyac duyması ilə bağlıdır. “Hazırkı dövrdə ictimaiyyətdə sağlam ünsiyyətin bərqərar edilməsi əsas prioritet istiqamətlərdən biri hesab olunur. Xüsusilə də, milli özünüdərk prosesində sağlam ünsiyyətin rolu əvəzsizdir” (5, s. 145).

Elitar və kütləvi mədəniyyətdə şəxsiyyətin tipologiyası fərqli məzmunla malik olduğundan, bu mədəniyyətlər müxtəlif ünsiyyət formaları vasitəsilə həyata keçirilir. Müasir dövrdə ünsiyyətin reallaşmasında kütləvi kommunikasiya vasitələrinin rolu böyükdür. Kütləvi kommunikasiya vasitələri insanların bir-birilə rabitə və ünsiyyət yaratmasının xüsusi formasıdır. Zaman etibarilə rabitə və ünsiyyət əvvəlcə dövrü mətbuat, radio və televiziya, sonralar isə elektron kommunikasiya vasitəsilə yerinə yetirilmişdir. Kütləvi kommunikasiya vasitələrinin köməyi ilə yayımlanan mədəniyyət nümunələri kütləvi şüurun meydana gəlməsində aparıcı rola malikdir. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, elitar və kütləvi mədəniyyətlərin formalaşması, inkişafı şəxsiyyətlərarası, eləcə də kütləvi ünsiyyət vasitəsilə həyata keçirilir. Beləliklə, ünsiyyət vasitəsilə ifadə edilən məqsədyönlü fəaliyyətin kommunikasiya adlandırılması zəruri sayılır (4, s. 26).

Ünsiyyətin köməyi ilə dərk olunmuş məlumatların “gələcəyə” ötürülməsi, həmçinin elmi-nəzəri və əməli əhəmiyyətli bilgilərin, yeniliklərin, bədii yaradıcılıq vərdişlərinin söz vasitəsilə ötürülməsi həmin bilik və vərdişlərin artmasına, inkişafına səbəb olur. Bədii yaradıcılığın elit nümayəndələr tərəfindən ayrı-ayrı sahələr üzrə ötürülməsi nəticəsində kütləvi mədəniyyətə çevrilməsi mərhələli xarakter alır və belə proses həmin xalqın elmi-mədəni inkişafının daha da sürətlənməsi ilə nəticələnir. Bütün bu proseslərdə idraki inkişaf mühüm rol oynayır və məhz idraki proseslər sayəsində mədəniyyətin informasiyalıq funksiyası ilə onun kommunikativlik

funksiyası arasında qarşılıqlı əlaqə yaranır. İdraki proseslərdə isə dərk olunmuş məlumat dəyərləndirildikdən sonra cəmiyyət üçün vacibliyi, aktuallığı nəzərə alınaraq ünsiyyətin köməyi ilə “gələcəyə” ötürülür. Bu prosesi aşağıdakı kimi vermək məqsədyönlüdür:

Birincisi, ünsiyyət idraki proseslərin “məhsulu” olan elitar və kütləvi mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqənin yaradılmasında yeganə, mühüm vasitədir. Həm elitar, həm də kütləvi mədəniyyətin sonrakı inkişafı da ünsiyyətsiz qeyri-mümkündür.

İkincisi, ünsiyyət vasitəsilə elitar və kütləvi mədəniyyətlərin təşəkkülü, formalaşması, inkişafı, tərəqqisi prosesində elmi-nəzəri və təcrübi, bədii-yaradıcı informasiyalar, biliklər, bacarıqlar, vərdislər və təcrübələrin ötürülməsi həyata keçirilir.

Üçüncüsü, ötürülmə prosesində mədəniyyət sahəsində muzeylər, kitabxanalar, arxivlər, radio, televiziya, qəzetlər, jurnallar, internet resursları və sairə vasitəsilə kino sənəti, teatr sənətkarlığı, musiqi yaradıcılığı, adət-ənənələr, folklor, şifahi xalq yaradıcılığı, təsviri, dekorativ-tətbiqi sənət və digər sahələrlə bağlı vacib əhəmiyyətli məlumatlar, materiallar ön plana çəkilir.

Dördüncüsü, ehtiyac duyulan, tələbatı ödəyən informasiya və materialların zamanında ötürülməsi vacibdir. Bu məqsədlə tələbatların öyrənilməsi də məhz ünsiyyət vasitəsilə yerinə yetirilir.

Elm və texnikanın inkişafı dövründə insanlar arasındakı ünsiyyət prosesləri sürətlənərək mürəkkəb xarakter almışdır. Kütləvi informasiya vasitələri və incəsənət sahələrinin (mətbuat, radio, televiziya, kino, teatr, musiqi, təsviri sənət, dekorativ-tətbiqi sənət, muzey, nəhayət internet resursları) yaranması elitar və kütləvi mədəniyyətin yayılmasında mühüm rol malik olmuşdur (1, s. 71).

Azərbaycan radiosu, televiziya kanalları, kinoteatr vasitəsilə ünsiyyətin elitar və kütləvi mədəniyyətlərin inkişafında yeri

1926-cı il noyabrın 6-da Bakıda yaradılan Azərbaycan Dövlət Radiosu xalqımızın bu günə qədərki siyasi və mədəni həyatında böyük rol oynamışdır.

1941-ci ildən dünyaya yayımlanan Azərbaycan radiosu cəmiyyətlə sıx və açıq ünsiyyətə girmək meyillərini gücləndirən proqramlara üstünlük vermişdir. Hazırda özəl radio kanallarının rəngarəng proqramları fonunda Azərbaycan radiosunun ədəbi dilimizin qorunmasına və saflığına əhəmiyyət verməsi təbiidir (6).

Mədəniyyətdə ünsiyyət eyni zamanda milli televiziya kanalları vasitəsilə yayımlanan müxtəlif səpkili elmi, bədii verilişlərlə də öz əhəmiyyətini ortaya qoymaqladır. Azərbaycan Prezidentinin 2002-ci il 5 oktyabr tarixli Fərmanı ilə yaradılmış Milli Televiziya və Radio Şurasının məqsədi televiziya və radio yayımı sayəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək və bu fəaliyyəti tənzimləməkdən ibarətdir (10). Azərbaycan televiziyası, İctimai televiziya və digər televiziya kanalları vasitəsilə ölkəmizdə və dünyada baş verən hadisələrlə bağlı xəbərlər, digər sahələrlə yanaşı, Azərbaycan və dünya mədəniyyəti, incəsənəti ilə əlaqəli verilişlər müvafiq redaksiyalar tərəfindən təqdim edilməkdədir.

Bu prosesdə elitar mədəniyyət nümayəndələri ilə cəmiyyət arasında əyani təmas yaradılır və canlı şəkildə əlaqələr qurulur. Təbii ki, canlı verilişlər vasitəsilə insanların öz fikir və mülahizələrini ifadə etmələri üçün də şərait yaradılır.

Kino sənəti yarandıqdan sonra insanların dünyagörüşlərinin formalaşmasında əhəmiyyət kəsb etmiş milli adət-ənənə, tarix yaşadılaraq gələcək nəsillərə ötürülmüşdür. “Kino yeganə sənət növüdür ki, özündə mədəniyyətin bir neçə sahəsini birləşdirir. Kinonun bir üstünlüyü də əyaniliyindədir, inandırma gücünə və təsirə malik olmasındadır” (3). Kino eyni zamanda insanlararası ünsiyyətin yaranması vasitəsidir. Kino sənətkarlarımız tərəfindən çəkilmiş qısametrajlı filmlərimiz Danimarka, ABŞ, Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Hindistan, Almaniya, Türkiyə və digər ölkələrdə təşkil edilən festivallarda uğurla nümayiş etdirilmişdir (2).

Teatr sənəti vasitəsilə də mədəniyyətdə ünsiyyət yaradılmış, milli teatrımızın sürətli inkişafı və dünya teatr sənətkarlığına inteqrasiyası prosesində yaradıcılıq, zənginləşdiricilik ünsiyyətinin əhəmiyyəti böyük olmuşdur. Teatrlar vasitəsilə bu günə qədərki dövr ərzində geniş tamaşaçı kütləsi ilə teatrlar, aktyorlar, tamaşalar, obrazlar arasında təmas, ünsiyyət yaranmış, tamaşalarda əks etdirilən müxtəlif tarixi dövr hadisələri, qəhrəmanlar haqqında təsəvvürlər yaradılmışdır (8).

Təsviri sənət, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri, musiqi sənətkarlığı, muzeylər, internet resursları vasitəsilə yaradılan ünsiyyət prosesinin elitar və kütləvi mədəniyyətlərdə əhəmiyyəti

Təsviri sənət vasitəsilə ünsiyyətlə yaradıcı maraqların təşəkkülü, ayrı-ayrı dövrlərin bədii sənətkarlıq nümunələri üzərindəki təsvirlər, yazılar, tarixlər, müəllif adları, portretlər, avtoportretlər, təbiət mənzərələri, natürmortlar, eskizlər, hadisə təsvirləri və sair əsərlər sənətkarlıq nümunələri, o cümlədən onların müəllifləri tamaşaçıda müvafiq münasibət yaradır, dünyagörüşlərini artırır, milli mədəniyyətlə bəşər mədəniyyəti, elitar mədəniyyətlə kütləvi mədəniyyət arasında yaradıcı qarşılıqlı əlaqələri daha da genişləndirir (7).

Milli dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri vasitəsilə tamaşaçı ilə əsər arasında yaranan ünsiyyət nəticəsində həmin əsərin müəllifi, aid olduğu və təsvirdə göstərilən tarixi dövr, əsərin yaranma şəraiti, növü və digər məsələlərlə bağlı əldə olunan bilgiler milli sənətkarlığımıza müsbət münasibət formalaşdırmaqla, həmçinin həmin peşəyə marağı artırır. Milli dekorativ-tətbiqi sənətimizin dünya mədəniyyətini zənginləşdirməsi bu istiqamətdə müqayisələrin aparılmasına da səbəb olur. Bu sənətə “xalq sənəti” də deyirlər. Bu sənətin xalçaçılıq, batik (kəlağayı), qobelen, dulusçuluq (keramika), toxuma və bədii tikmə, zərgərlik, bədii şüşə, bədii oyma (ağac, metal, daş, sümük üzərində oyma) və digər növləri vardır (9). Azərbaycanda Qarabağ, Qazax, Gəncə, Şirvan, Təbriz, Abşeron, Quba kimi xalçaçılıq məktəbləri və xalça nümunələri, Şəki və Basqal kəlağayıları, süjetli xalçalar, Mingəçevir və Şamaxıdan tapılmış müxtəlif formalı və tipli bədii şüşə məmulatları, qayaüstü oyma təsvirləri qədim mədəniyyət nümunələrimizdir (9).

Elitar və kütləvi mədəniyyətlərdə musiqi vasitəsilə də ünsiyyət böyük əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan mədəniyyətinin bir qolu olan milli musiqimiz Azərbaycan milli folklorunu təmsil edən xalq və ya ayrı-ayrı azərbaycanlı bəstəkarlar tərəfindən yaradılmışdır. Azərbaycan klassik musiqisi, milli opera, milli balet, xalq musiqisi, Azərbaycan musiqi alətləri, milli aşıq sənəti, meyxana, muğam, populyar musiqi, Azərbaycan sazı, milli rok, Azərbaycan hip-hopu, elektronik rəqs musiqisi, hərbi musiqimiz və dini musiqimiz fərdlər, qruplar, kollektivlər, həmçinin kütlələrdə böyük zövqlər yaradır, bədii yaradıcılığa maraq oyadır, vətənpərvərliyi

artırır, yeni-yeni musiqi növlərinin, janrlarının yaranmasına səbəb olur.

Muzeylər vasitəsilə həyata keçirilən tədbirlərdə ünsiyyət mühüm rola malikdir. Müxtəlif tarixi dövrlərin fəaliyyətini, bədii sənətkarlıq nümunələrini, eksponatları ekspozisiyalar vasitəsilə geniş tamaşaçı kütləsinə fasiləsiz nümayiş etdirən müxtəlif profilli muzeylər əhəmiyyətli bədii-estetik gücə malikdir. Belə ki, muzeylər vasitəsilə təşkil edilən sərgilərdə (muzeylərdə və muzeydənkənar səyyar) eksponatla tamaşaçılar arasında yaranan ünsiyyət prosesində tamaşaçıda eksponatın aid olduğu tarixi dövr, mühit, əgər bədii sənətkarlıq nümunəsidirsə, yaxud əsərdirsə, onun müəllifi, aid olduğu xalq, ölkə və sair haqqında geniş biliklər əldə edilir. Yəni, nümunə kütləvi təsir gücünə malik olur.

Mədəniyyətin inkişafı, yayılması, elitar mədəniyyətdən kütləvi mədəniyyətə keçilməsi, fərdidən kütləviyə istiqamətlənmə, lazımi məlumatların tez və keyfiyyətli şəkildə elektron formada əldə edilməsi və digər bu növlü məsələlərin həllində internetdən geniş istifadə olunmaqdadır. Hazırda bütün sahələrin inkişafında rəqəmsallaşma mühüm əhəmiyyətə malikdir... İnternet dünyanın bütün ölkələrini əhatə edir və onun istifadəçilərinin sayı getdikcə artır” (11).

Nəticə

Müasir dövrdə ünsiyyət mədəniyyətinə riayət etmək hər birimizin mənəvi borcudur. Çünki ünsiyyət mədəniyyəti əxlaqın mühüm bir hissəsini təşkil edir. Biz ünsiyyət zamanı kütləvi mədəniyyətdə ehtiva olunmuş kobud və bayağı ifadələr işlətməkdən çəkinməliyik. Ünsiyyət kütlədən və elitar təbəqədən asılı olmayaraq, bütün insanların gündəlik və zəruri ehtiyacıdır. İnsan digər canlılardan həm də nitq və yazı vasitəsilə ünsiyyət qurması ilə seçilir. Ünsiyyət qurarkən doğma dilimizin zənginliyindən qaynaqlanmaqla yanaşı, etiket normalarına da düzgün riayət etmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov N. Mədəniyyət siyasəti və mədəni irs. (Kulturoloji təhlil). Bakı: 2011, 220 səh.
2. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. “Azərbaycan” xüsusi cildi. Bakı: “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Elmi Mərkəzi, 2007, 881 səh.
3. Azərbaycan milli kinosu tariximizin salnaməsidir // “Şərq Qapısı” qəzeti, 2013-cü il, 2 avqust.
4. Əliyeva S. Mədəniyyətşünaslıqda ünsiyyət problemi. Bakı: AZTU-nun nəşriyyatı, 2011.
5. Hüseynov İ., Əmirxanov S. İctimaiyyətlə əlaqələr. Ali məktəblər üçün dərslik. Azərbaycan dilində. Bakı: Bakı Biznes Universiteti, 2017, 480 səh.
6. https://az.wikipedia.org/wiki/Azərbaycan_Dövlət_Radiosu
7. https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_t%C9%99sviri_s%C9%99n%C9%99ti
8. https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_teatr%C4%B1
9. https://az.wikipedia.org/wiki/Dekorativ_t%C9%99tbiqi_s%C9%99n%C9%99t
10. [https://az.wikipedia.org/wiki/Milli_Televiziya_v%C9%99_Radio_%C5%9Euras%C4%B1_\(Az%C9%99rbaycan\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Milli_Televiziya_v%C9%99_Radio_%C5%9Euras%C4%B1_(Az%C9%99rbaycan))
11. <https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nternet>

Махсати Джафарова

ФАКТОР ОБЩЕНИЯ КАК ОДИН ИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ЭЛИТАРНОЙ И МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ

РЕЗЮМЕ

Элитарная и массовая культура осуществляется различными формами общения. Развитие происходит посредством средств массовой коммуникации играющих важную роль в этом процессе. Благодаря передачи новизны представителями элиты массовый перевод обретает поэтапный характер. В это время когнитивное развитие играет важную роль. В развитии элитарных массовых культур национальное радио, телевизионные каналы, изобразительное искусство, образцы декоративно-прикладного искусства, музыкальное мастерство, музейная деятельность, кино, театральное творчество, зарождение целенаправленного общения посредством интернет ресурсов в настоящее время представляет особую важность. Общение как «продукт» процессов восприятия сегодня является актуальным как существенное средство научной, художественно-творческой взаимосвязи между элитарной и массовой культурами. Поэтому элитарная и массовая культуры будут в будущем развиваться во взаимосвязанной форме со средством общения. Посредством общения в процессе зарождения, развития, процветания культур передается научная и художественная творческая информация, знания, умения, навыки и опыт. В современный период требуемая информация и материалы передаются посредством общения.

В настоящее время в период технического прогресса процессы общения обрели сложный характер. А это играет важную роль в ускоренном развитии и распространении элитарной и массовой культур. Таким образом, в нынешних условиях сила культуры общения должна быть правильно оценена. Культура общения, составляющая важную часть морали в настоящее время превратилось в потребность всех. В процессе культурного общения важно, чтобы люди проявляли друг к другу отношение на высоких этических норм. Каждый из нас должен избегать употребления грубых и пошлых выражений содержащихся в массовой культуре.

Общение является повседневной и необходимой потребностью всех людей независимо от массы и элитарной прослойки.

Mahsati Jafarova

COMMUNICATION FACTOR AS ONE OF THE PRIORITY DIRECTIONS OF ELITE AND MASS CULTURES

SUMMARY

Elite and mass cultures are realized through various forms of communication. Development takes place through the mass media, which play an important role in this process. Due to the transmission of innovation by the elite, the transformation into mass becomes gradual. Cognitive development plays an important role in this time. In the development of elite and popular cultures, it is important to establish purposeful communication through national radio, television channels, fine arts, decorative and applied arts, music, museum activities, cinema, theater, and Internet resources. Communication is still actual as a «product» of cognitive processes and as an important means of scientific, artistic and creative interaction between elite and mass cultures. Therefore, elite and mass cultures will develop in the future in the form of interaction through communication. In the process of formation, development and progress of cultures through communication, scientific and artistic-creative information and knowledge, skills, habits and experiences are transmitted. In modern times, information and materials that meet the needs are transmitted through communication.

At the present time, in the age of technical progress, communication processes have become more complex. This plays an important role in the rapid development and spread of elite and popular cultures. Thus, in the current situation, the strength of the culture of communication must be properly assessed. The culture of communication, which is an important part of morality, has become a necessity for everyone. In the process of cultural communication, it is important that people treat each other at a high level of ethical norms. Each of us must avoid the use of rude and vulgar expressions in mass culture.

Communication is a daily and necessary need of all people, regardless of the masses and the elite section.